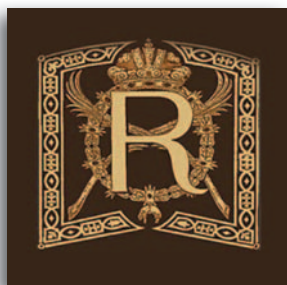

Jan Trojan Turnovský

Skladatel hudby pro literátská bratrstva

Česká hudba 16. století bývá často ztotožňována s činností literátských bratrstev.

TEXT — MARTIN HORYNA

Úplně přesné to není – měšťanská literátská bratrstva se dělila o kostelní zpěv se školními sbory –, ale pro tvorbu celé řady skladatelů měla činnost literátských bratrstev zásadní roli. V půlstoletí zhruba mezi poslední třetinou 16. století a prvními dvěma desetiletími 17. století se (poprvé v dějinách české hudby) objevila na scéně celá skupina českých skladatelů, kteří disponovali tvůrčím sebevědomím, jež jim dovolilo, aby k vlastním kompozicím připojili také svá jména, která byla v určitém okruhu interpretů známa a platila za jistou známku kvality v jinak stále převažujícím kvantu anonymních skladeb. Podle všeho si tito autoři byli generačně blízcí a jejich styl je vzájemně dost podobný. Jedním z nich byl také Jan Trojan Turnovský, na základě jehož životních osudů a dochovaných skladeb si lze učinit určitou představu o důvodech k tvorbě, sociálním postavení i možnostech školení tehdejších skladatelů jeho kategorie.

Chudá církev

Přibližme si nejprve dobovou realitu, na jejímž pozadí mohla literátská bratrstva vznikat a působit. Husitská doba na začátku 15.

století znamenala velký zásah do dosavadních společenských poměrů v Českém království. Církev ztratila svůj majetek a stala se církví „chudou“, která v následujícím období trvajícím do porážky Stavovského povstání (1620) neměla dost prostředků na zajištění slušné existence duchovních, natož na vydržování dalších chrámových zaměstnanců včetně kůrových zpěváků. S touto situací se musely vyrovnat obě od doby kompaktát (1436) legální církve, tj. mezi českou populací většinová církev utrakvistická a církev katolická. Obě se staly závislé na vůli „stavů“, jak si říkaly rozhodující politické síly v zemi, jimiž byli panovník, šlechta a královská města. Právě měšťský stav prodělal v pohusitské době velký společenský vzestup, a když už mohl spolu s ostatními stavy rozhodovat o církevních věcech, nenechal si ujít příležitost se na bohoslužbě také podílet. Příhodný okamžik nastal na konci 15. století, když Kutnohorským náboženským mírem skončily v roce 1485 dlouho trvající rozbroje. Snad v reakci na toto uklidnění začala vznikat v utrakvistických a katolických městech kolem roku 1490 kostelní laická bratrstva, která se začala označovat jako bratrstva literátská. Pojem „literát“ je třeba vysvětlit, neznamenal totiž žádného „spisovatele“, ale gramotného člověka, který absolvoval farní školu a uměl číst, psát, počítat a také zpívat z not.

Čeští skladatelé měšťanského původu

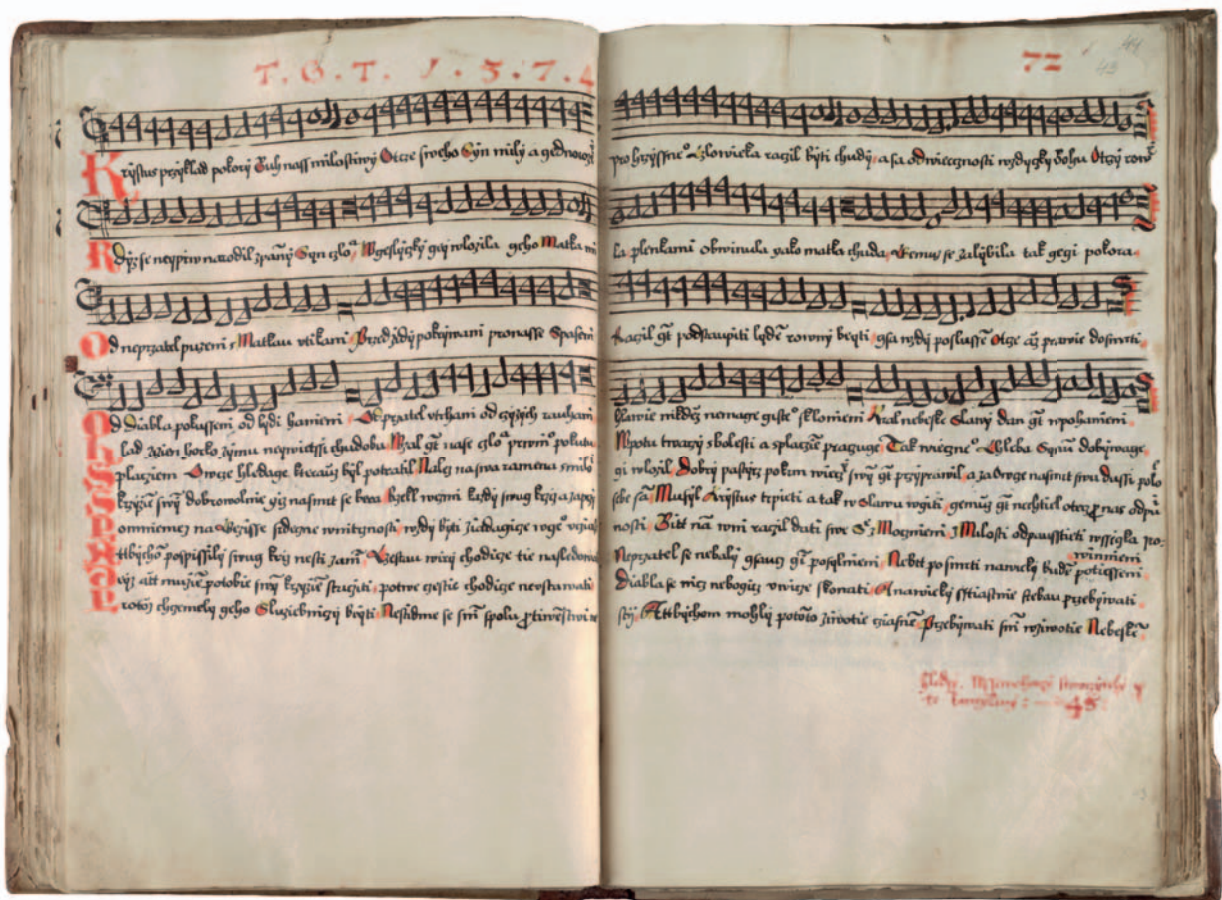
Skupina skladatelů, kterou Jan Trojan Turnovský zastupuje, se

objevila kolem roku 1570 v jazykově zcela českém prostředí měst, jejichž obyvatelé se hlásili k většinové domácí utrakvistické církvi.

Narodil se asi před polovinou 16. století v Turnově. Jeho otec se jmenoval Řehoř a byl pekař, Trojan tedy asi neprošel praxí chudého zpěváčka, které se nevyhnula většina jeho skladatelských kolegů, a jeho pozdější profese byla také odlišná. Nejstarší zpráva o jeho životě je z roku 1564, kdy se s dalšími žáky turnovské školy zúčastnil beání na Karlově univerzitě v Praze. Imatrikulace neznamovala automaticky studium na univerzitě, ve skutečnosti jen málokdo z českých skladatelů Turnovského generace univerzitu vystudoval, ovšem mezi imatrikulovanými se vyskytne těchto jmen celá řada i s údajem, odkud pocházeli a jaké bylo jméno jejich otce. Z dalších známých skladatelů byli imatrikulováni například Jiří Rychnovský (1569, otec se jmenoval Václav Palouček, Rychnovský byl žákem chrudimské školy, kde byl v dospělosti kantorem) nebo Pavel Spongoaeus Jistebnický (1575, otec se jmenoval Jan Hrádek, Jistebnický byl žákem lounské školy). U těchto dvou skladatelů vidíme, že nechodili do školy ve svém rodišti, patřili tedy mezi přespolní chudé zpěváčky. Jména, pod kterými je známe jako skladatele, jsou spíše pseudonymy, nevyskytují se v nich příjmení, která používali jejich otcové.

Traianus Turnovinus

O dalším životě Turnovského není mnoho zpráv. Kde působil před rokem 1579, není známo, rozhodně

Zápis písně Kristus, příklad pokory rukou Václava Kolářovice v Benešovském kancionálu, autor označen iniciálami T.G.T., rok vzniku písně letopočtem 1574.

však kolem roku 1575 již byl uznávaným skladatelem. Stal se utrakvistickým knězem, jako farář působil v Davli (1579), v témže roce snad také v Mladé Boleslavi, později v Netvořicích (1581), Benešově (1587) a Sepekově (jistě 1595, 1604, pravděpodobně už před rokem 1590). V nejstarších zmínkách je jeho jméno uváděno v latinském tvaru „Traianus Turnovinus“ nebo „Traianus Gregorides Turnovinus“. Teprve později začal

používat jméno Jan, snad v souvislosti s vysvěcením na kněze. Titulování „kněz Jan Traian“ se přitom vyskytuje jen v pramenech benešovského původu, bezpochyby proto, že zde byl v této roli znám osobně. Byl dvakrát ženat, poprvé byl oddán 11. 11. 1579 v Mladé Boleslavi, první manželka se jmenovala Kateřina. V roce 1587 změnil se svou manželkou ustanovení svatební smlouvy a je v zápise uveden jako benešovský děkan.

V roce 1604, ještě jako sepekovský farář, koupil se svou druhou manželkou Zuzanou Jezberovou v Benešově dům za 40 kop grošů, údaj o zaplacení splátky v roce 1606 je poslední zprávou o jeho životě, další splátku v následujícím roce už zaplatil bratr jeho manželky Petr Jezbera. Je možné, že jeho vztah k Benešovu začal již od 70. let, čemuž by nasvědčovalo pečlivé datování Trojanových skladeb písařem Benešovského kancionálu a benešovského čtyřhlasého graduálu Václavem Kolářovicem (* 1596). Díky tomuto benešovskému řezníkovi, který byl zároveň diletujským skladatelem, se polovina Trojanova díla dochovala v pramenech benešovského původu.

Z Trojanovy tvorby se kompletně dochovalo jedno pětilhásé latinské mešní ordinarium *Missa super Jerusalem cito veniet*, české moteto *Jezu Kriste Vykupiteli*, 11 českých písní a dvoje česká mešní responsoria. Nekompletně známe ještě 6 českých a 4 latinská moteta, 2 písněové fragmenty, 5 českých plenarií a 7 dalších skladeb pro potřebu utrakvistické bohoslužby (česká Credo, responsoria, sekvence, Sanctus a podobně).

Altes Literatenbild aus d. J. 1604.

Literátské bratrstvo v Prachaticích kolem roku 1600.

Skladby Jana Trojana

Nejstarší Trojanova datovaná skladba je z roku 1572, nejmladší z roku 1602. V polovině 70. let už byl uznávanou skladatelskou osobností a jeho skladby se dostaly do nejdůležitějších pramenů utrakvistické literátské polyfonie té doby. Jde o památky po literátských bratrstvech v Praze, Hradci Králové, Rokycanech a Jaroměři. V předmluvě jednoho pražského rukopisu jsou Trojan, Rychnovský a méně známý Matěj Junek společně označeni jako „přední skladatelé z našeho národa“. Hradečtí měšťané si od Trojana nechali dedikovat některé skladby, jistě to bylo spojeno s mecenátem. Právě Trojanovy skladby ze 70. let svědčí o jeho nadání. Za nejcennější skladbu lze považovat latinskou mši z roku 1578 nazvanou *Missa super Jerusalem cito veniet* podle předlohy od nizozemského skladatele Jacoba Clemense non Papa (asi 1510–1555). Mše se tehdy běžně komponovaly jako jakési variace na již existující skladby a Clemensova moteta, se kterými se mohli naši skladatelé setkat od doby své školní praxe, pro ně platila za hlavní stylový zdroj. Je škoda, že téměř všechna Trojanova moteta z té doby jsou dochována nekompletně. Vyznačují se totiž nejen dobře zvládnutou kontrapunktickou technikou, ale i nápaditostí a pozorným vztahem ke zhudebněnému slovu. Za příklad může sloužit ve své době neobyčejně populární velиконоční moteto *Vstalt' jest z mrtvých Kristus Pán*. Mše a moteta platila za nejhodnotnější a nejnáročnější druhy tehdejší chrámové hudby.

Trochu jiný obraz nabízejí další okruhy Trojanovy tvorby, totiž písně a tzv. plenaria – cykly hudby ke mši podle tehdejšího českého graduálu. Tyto skladby jsou psány zcela jednoduchou technikou, která bere ohled na omezené možnosti literátů mimo hlavní dobová centra. Čtyřhlasé a pětihlasé písně z let 1574–1602 jsou v Benešovském kancionálu označeny Trojanovým jménem asi jen díky jeho přátelským vztahům s písařem kancionálu V. Kolářovicem, dobový český písňový repertoár je jinak z 99% dochován anonymně. Rovněž plenaria (4–5 hlasů, vše dochováno nekompletně) známe jen z regionálních pramenů z Benešova a okolí (Sedlčany, Ledeč nad Sázavou). Zdá se, že v 80. a 90. letech 16. století se Trojan omezil na tvorbu tohoto typu skladeb. Jakoby jeho kompoziční styl vyšel na sklonku 16. století z módy, skladatel ztratil

Zápis pětihlasých odpovědí ke mši rukou Václava Kolářovice v Benešovském kancionálu, „od kněze Jana Trajana, 1593“.

kontakt s významnějšími hudebními centry, rezignoval na vyšší ambice a jinou než ryze účelovou hudbu pro venkovská literátská bratrstva už nepsal. Celá tato léta také prožil na pomezí středních a jižních Čech, v ústraní od domácích center hudebního života.

Komponující kantoři, chudí kumpáni a prestiž literáta

Trojanovo dochované dílo je dnes vydáno a je možné si na ně učinit „realistický“ názor. Známe od něho 40 skladeb, z toho 15 se dochovalo kompletně, zbytek jsou torza jednoho až dvou hlasů z původních čtyř nebo pěti. V případě většiny jeho současníků se toho dochovalo ještě méně.

Z jeho generace mají podobný význam ještě tři osobnosti: Ondřej Chrysoponus Jevíčský (činný asi v letech 1570–1585, „chudý kumpán“ a kantor v Prachaticích, 130 skladeb, z toho kompletně

100 dvojhlasých motet z tiskem vydané sbírky *Bicinia nova* a 1 další moteto), Jiří Rychnovský († 1616, kantor v Chrudimi, 40 skladeb, z toho 8 dochováno kompletně) a Jan Simonides Montanus († 1587, kantor v Kutné Hoře, 24 skladeb, pouze jedna dochována kompletně). Ještě hůře je dochováno dílo dalších autorů, z nichž pod více než jednou skladbou jsou podepsáni například Jan Stephanides Pelhřimovský (29 nekompletních motet), Jan Crispus Přeštický, Jan Alauda Klatovský, Daniel Sošek (Soška) Bydžovský, Jakub Romanides Bydžovský, Šimon Philophrosinus (Frozín) z Jindřichova Hradce, Václav Figura Čáslavský nebo Václav Boemus Dačický. Asi o půl generace mladší než Trojan byl další velmi oblíbený autor Pavel Spongoepaeus Jistebnický († 1619, téměř 100 skladeb, kompletně dochována jediná drobná písnička). Jeho vrstevníky byli například Jiří Carolides

věděli a že v prostředí, pro které psali, existoval o domácí tvorbu zájem, kterému vycházeli vstříc. Nevíme, zda mezi některými z nich byl vztah učitele a žáka, je ale jisté, že místem, kde získali a většinou dále předávali vztah k hudbě, byla škola. Na její půdě si lze představit jak komponujícího kantora, který předává své umění žákům se stejnými zájmy, tak studenty napodobující styl skladatelů, jejichž díla právě zpívali na kůru. Nezapomeňme, že pár skladeb označených jmény konkrétních skladatelů je jen špička ledovce mezi díly (často kvalitními), jejichž autory nikdy neodhalíme.

Vedle školy představuje literátské bratrstvo spíše neprofesionální, ale v očích měšťanských „sousedů“ vysoce hodnocenou činnost. Je pozoruhodné, jakou roli hrála v literátském prostředí hudba, a navíc určitého literátům vlastního stylu, který měl do značné míry jednotný charakter a který na základě vlastního rozvíjení starších vzorů vytvořili právě tito autoři. Dedikování skladeb bylo jistě spojeno s odměnou, ale nikdo na tom nezbohatl. Pohnutky k tvorbě byly spíše společenského charakteru. Skladatel používal asi podobnou prestiž jako jiní tvořiví intelektuálové v rámci města, mezi něž patřili autoři textů duchovních písní nebo latinsky píšící básníci příležitostné poezie. Ti poslední stáli společensky nejvýš, protože byli nejvzdělanější a byli mezi nimi i profesori univerzity jako Jan Campanus Vodňanský. ✕

z Karlšperku, Jiří Tachovský nebo Václav Falco Písecký.

V rámci toho, co se tehdy v Evropě psalo, byla tvorba českých skladatelů velmi konzervativní. To bylo

jistě způsobeno diktátem literátského prostředí, které mělo vyhraněný názor na vážný charakter chrámové hudby. Je pravděpodobné, že tito skladatelé o sobě vzájemně

Co si dále přečíst?

Skladby Jana Trojana Turnovského vyšly v edici:

Martin HORYNA (ed.):
Jan Trojan Turnovský (ca 1550–1606), Opera musica.
 [Monumenta Musicae Antiquae Bohemiae Meridionalis 2],
 České Budějovice: Jihočeská univerzita 2002, XXXVIII+114 s.
 ISBN 80-7040-560-0.

Skladby v článku zmíněného Jiřího Carolida vyšly v edici:

Petr DANĚK a Martin HORYNA (ed.):
Dvojsborová moteta rudofinské Prahy. Antologie osmihlasých motet z českých rukopisů a tisků I. / The Double-Choir Motets of Rudolphine Prague. An Anthology of Eight-Voice Motets from Bohemian Manuscripts and Prints I. [Clavis Monumentorum Musicorum Regni Bohemiae, A VI], Praha: KLP 2020, XVI+144 s.
 ISBN 978-80-87773-73-4

Benešovský kancionál, torzo anonymní písně Vesele zpívajme.